

Sjangrene som tar klimakampen

TRUET

Den migrerende monark-sommerfuglen (*Danaus plexippus*) er kjent for sine spektakulære vandringer mellom USA, Mexico og California, med svermer på flere millioner eksemplarer. I sommer havnet arten på rødlista til International Union for Conservation of Nature (IUCN). Det finnes to bestander. Den vestlige har størst risiko for å utrykkes, etter en nedgang på 99,9 %, fra rundt 10 millioner til 1914 sommerfugler mellom 1980-tallet og 2021. Den større østlige bestanden krymper med 84 % fra 1996 til 2014.

IUCNs rødliste inkluderer nå 147 517 arter, hvorav 41 459 er truet av utryddelse.

Kilde: IUCN.org

Polene smelter.
Arter dør ut.
Livsgrunnlaget
vårt skrumper inn.
Kan klimalitteratur
bidra til en
snuoperasjon?

Tekst: LENE CHRISTENSEN

De seneste årene har det dukket opp en rekke litterære uttrykksformer som tar for seg det vanskelige forholdet mellom menneske og natur: klimafiksjon, økofiksjon, økopoesi, øko-kritikk, cli-fi, solarpunk og mye annet.

Men har det noe å si for jordklodens fremtid at klimakrisen preger litteraturen?

– Litteratur kan ikke skape endring. Det er leseren som kan endre sin forståelse ved å lese tekst som gir innsikt. Tekst som igjen oppfordrer til å snakke med andre, og som kan inspirere til å ta grep, sier forfatter Freddy Fjellheim.

Forfatter Freddy Fjellheim
Foto: Maja Hattvang

Sissel Furuseth, professor
i nordisk litteratur.

Kristian Lund Stokka

For Fjellheim er den litterære kampen mot klimakatastrofe altoppslukende. I rundt ti år har han drevet nettstedet *forfatternesklimaaksjon.no*, hvor han og kollegene publiserer tekster fra forfattere og skribenter fra store deler av verden.

– Mitt mål har hele veien vært en internasjonal orientering. At nettsiden er så mangfoldig i form og uttrykk, korresponderer på sett og vis med det som er klimakrisens kjennetegn; den finnes på alle virkelighetsnivåer, sier Fjellheim.

Fiksjon får fart på følelsene

Han mener forfattere har en unik mulighet til å vekke klimaengasjementet vårt.

– Forfattere er jo eksperter på språk. Vi bruker språket og kombinerer fakta med observasjon og innlevelse. Det gir en mulighet til å påvirke og opplyse, sier Fjellheim.

Professor i nordisk litteratur Sissel Furuseth peker på at fiksjonen kan gjøre komplekse problemstillinger mer håndterlige.

– Det som er abstrakt i klimarapporter, kan fiksjon ta ned på et menneskelig nivå og vise frem gjennom for eksempel dialoger og generasjonsmøter.

Følelser er et viktig stikkord.

– I fiksjonen kan man gestalte følelser, til og med stygge følelser. Det handler om å ta ubehagelige følelser som sorg, angst og melankoli på alvor. Diktningen er ikke redd for å ta i de tingene, sier Furuseth.

– Dermed kan man bruke litteraturen som inngang til å ta opp vanskelige spørsmål.

Klima som markedsføringsgrep

Furuseth forteller at klimalitteratur og klimafiksjon er relativt nye begreper.

– Selv om natur alltid har vært tematisert og brukt som bakgrunn og motiv i litteraturen, har bevisstheten om menneskeskapte klimændringer vært allment utbredt i knappe 15–20 år, sier litteraturprofessoren.

Hun trekker særlig frem tiden fra Parisavtalen ble inngått i 2015, til skolestreikene i 2018 og 2019 som en periode der klima fikk stor plass i litteratur- og samfunnsdebatten.

– Men nå har pandemi, krig og energikrise rammet oss. Jeg er usikker på om klimafiksjonsbegrepet egner seg for markedsføring av bøker i dag. Kan hende kommer det tilbake. For tre-fire år siden slo det mer an.

Maja Lunde og hennes *klimakvartett* om menneskets ødeleggelse av natur og arts-mangfold er et kjent eksempel på moderne klimafiksjon. Gert Nygårdshaug er en annen norsk forfatter som i flere tiår har behandlet økologiske problemstillinger i sine romaner.

Knut Faldbakkens *Uår. Aftenlandet* fra 1974 er en tidlig klimaroman på norsk. Her beskrives en fremtid hvor byer og moderne infrastruktur kollapser og menneskene må prøve å overleve som best de kan på søppelfyllingen.

Overblikk fra verdensrommet

Furusetth forteller at begrepet *økofiksjon* dukket opp internasjonalt omtrent på denne tiden.

– Det er flere grunner til at disse innsiktene skyter fart på 70-tallet. Blant annet førte månelandingen i 1969 til at man fikk et utenfrablikk på jordkloden. Fotografier av den blå planeten tatt fra verdensrommet er et veldig sterkt visuelt uttrykk for jorden som en skjør enhet, påpeker Furusetth.

Hun forklarer at helt siden romantikken har diktere problematisert menneskets forhold til naturen.

– Poesien har vært tidlig ute med å vektlegge miljøproblematikk. I 1954 skriver Rolf Jacobsen dystopisk om både gravemaskiner og oljeindustri. Det som skiller den moderne økopoesien fra klassisk naturpoesi, er at den ofte problematiserer selve naturbegrepet ut fra en innsikt om at menneskearten er en geologisk kraft i seg selv, sier Furusetth.

Forvirrende begreper

I dag brukes *økofiksjon* og *klimafiksjon* litt om hverandre.

– Mye av økolitteraturen handler om at mennesket tar selvkritikk for hvordan vi har opptrådt overfor naturen, sier Sissel Furusetth.

Sammen med Reinhard Hennig er hun i ferd med å fullføre en bok om *økokritikk*, som handler om den litterære naturarven og hvordan vi analyserer den.

– Vi har viet et eget kapittel til sjangerproblematikk, siden det er mange begreper å forholde seg til, sier Furusetth.

Det som kan gjøre det ekstra forvirrende, er at de fleste begrepene har engelsk opprinnelse.

– Det er ikke gitt at disse uten videre passer inn i en norsk sammenheng, sier Furusetth.

Det norske ordet *klimafiksjon* stammer fra det engelske *cli-fi*-begrepet, som igjen er en forkortelse for *climate fiction*. Bytter man ut *c*-en med *k*, så har man den norske kortversjonen, *kli-fi*.

Freddy Fjellheim synes det er rart at man ofte oversetter *cli-fi* til *klimafiksjon*, siden det norske ordet favner mye bredere.

ORDLISTE

Klimalitteratur er en paraplybetegnelse for alle former for litteratur som tematiserer menneskeskapte klimaendringer.

Økofiksjon er miljøengasjert fiksjon som problematiserer forestillingen om at menneskelige interesser er de eneste legitime.

Klimafiksjon er romaner, noveller og filmer der menneskeskapte klimaendringer har en sentral funksjon i plottet.

Økokritikk er kritisk analyse som avdekker miljøproblematikk i litteratur, film og andre kulturuttrykk.

Økopoesi er miljøengasjert poesi som legger vekt på menneskets økologiske ansvar.

KILDE: SISSEL FURUSETH

– Klimafiksjon er et litt ullent begrep. *Cli-fi* dreier seg mer spesifikt om teknologiske løsninger og utopiske fremstillinger av menneske og samfunn, forklarer han.

Flere lysglimt i solarpunk

En litt unorsk sjanger som skiller seg fra de andre, er solarpunk. Den er gjerne preget av et mer teknologioptimistisk syn på fremtiden enn det mye annen klimalitteratur er.

– Solarpunk er egentlig mer en kunstnerisk og sosial bevegelse enn en litterær sjanger. Begrepet dukket opp på en blogg i 2008. Da hadde man sett seg lei på de mørke fremtidsfortellingene og ville ha en mer aktivistisk og håpefull tilnærming til klimaspørsmålet, sier Sissel Furusetth.

Navnet har tydelig forbindelse til andre undersjangre innen science fiction, som cyberpunk og steampunk.

– Noen solarpunktekster ligner på fantasy, og noen ligner mer på science fiction. I solarpunk har mennesket ofte klart å overleve eller tilpasse seg klimaendringene, enten ved bruk av teknologi eller ved å leve mer som i

steinalderen, sier litteraturviter Kristian Lund Stokka. I 2021 skrev han en mastergradsavhandling om samfunnsstrukturene i solarpunk.

– Navnet springer nok ut fra en motreaksjon mot cyberpunk. Cyberpunk er mer å se for seg en fremtid hvor det er roboter som styrer teknologien.

– *Hva slags tanker kan solarpunk vekke hos leseren?*

– Man kan sitte igjen med spørsmål om hva som er etisk riktig å gjøre for å redde verden. For eksempel: Er det riktig å redusere menneskeverdet for å redde verden, eller går det hånd i hånd?

– *Er dette en sjanger som kan vekke klimaengasjementet hos folk?*

– I hvert fall noen av fortellingene. Mens andre er veldig sære.

Klima må med overalt

Men har det egentlig noe å si hva man kaller litteratur som dreier seg om natur, klima og miljø? Furuseth trekker litt på det.

– Jeg er redd man henger seg opp i disse begrepene. Hvis man spør forfattere selv, så er mange litt skeptiske til å bli dratt inn i sånne kategorier, fordi de er redde for å bli lest for trangt. Derfor skal vi bruke disse kategoriene med en klype salt. Det er ikke gitt at det er nyttig.

Freddy Fjellheim medgir at han ikke liker koblingen mellom ordene klima og litteratur.

– Vi kan ikke bruke «klima» som begrepsvev. Vi trenger mange språkformer og forståelsesformer for å oppfatte hva som skjer i alle deler av verden. For å oppnå endringer må klima- og miljøkrisene gjennomsyre alt vi tenker og gjør. Men det er forskjell på å gjennomsyre en tekst og å påtvinge den en bestemt skrivemåte.

Fjellheim sukker.

– Som forfattere kan vi ikke behandle den krisen som om den er et fagområde, som utenriks, kultur eller vitenskap.

Han er frustrert over at ikke politikerne skjønner at de må snakke om klima hele tiden, og over at ikke enhver artikkel i media har et klimaperspektiv.

– *Er det ikke et umulig mål å skrive om klima i absolutt alle sammenhenger?*

– Når verden er i ferd med å gå under, må selv umulige mål prøves ut, parerer Fjellheim.

– Om ti år er det ikke mulig å skrive en artikkel uten å benevne denne altomfattende naturkrisen.

Det vanskelige håpet

Men hva slags litteratur er det som kan få oss til å ta klimagrep? Er det den som gir oss håp, eller den som skyver oss mot undergangen i all sin gru?

– Litteraturen kan ikke presses til å gi håp, mener Fjellheim.

– Håp har blitt et litt sleipt begrep med underliggende krav om positivitet. Hvor positiv kan du være når FNs generalsekretær sier vi går som søvngjengere inn i en katastrofe?

Fjellheim har blitt beskyldt for å grave seg ned i elendighet. Til det har han følgende å si:

– Husk at håp ofte oppstår i kriser. Å gå inn i det vanskelige stoffet, det er en håpefull handling.

Sissel Furuseth tror ikke det er noen vits i å pynte på virkeligheten. Særlig ikke blant nordboere med hang til å dyrke mørket.

– Hvis det blir for lyst og for oppbyggelig, så tror vi ikke på det, det virker mot sin hensikt. Det må finnes en impuls til å agere. Det er som Greta Thunberg sier: «I don't want you to hope, I want you to panic», sier Furuseth.

– *Er det noen forfattere du mener peker seg ut i å ta klimakampen?*

– Maja Lunde og Gert Nygårdshaug, de er ikke redde for disse mellomsjangrene. Jeg har sett flere eksempler på at studenter og aktivister har fått inspirasjon av å lese disse forfatterne. En student fortalte meg at hun meldte seg inn i Natur og Ungdom etter å ha lest *Mengele Zoo*, sier Furuseth.

Den amerikanske forfatteren Kim Stanley Robinson, en av de mest etablerte i cli-fi-sjangeren, går mot å la leseren beholde litt fremtidstro. I en blogg har Bill Gates beskrevet Robinsons *The Ministry for the Future* fra 2020 som en «skremmende, men håpefull» roman om klimaendringene.

Som Robinson selv sier til nettstedet Lit-Hub:

– Jeg vil gjøre et veldig sterkt poeng av at det aldri er game over.

Fordi:

– Det er aldri for seint å begynne å gjøre de rette tingene. ●

Bli kjent med klimasjangrene

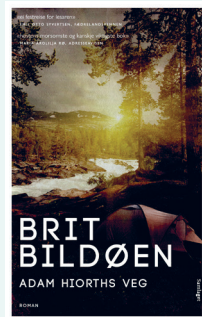
SISSEL FURUSETH HAR
HJULPET BOK & BIBLIOTEK MED
FORSLAG TIL KLIMALITTERATUR
MAN KAN SJEKKE UT. MERK
AT SJANGRENE SKLIR LITT
OVER I HVERANDRE.

Økofiksjon

Liten kokebok
Agnar Lirhus,
Forlaget Oktober

Forlaget beskriver romanen som en «undersøkelse av ulike forhold – mellom voksne i en kjærlighetsrelasjon, mellom foreldre og barn, mellom menneske og natur, mellom natur og krefter i den».

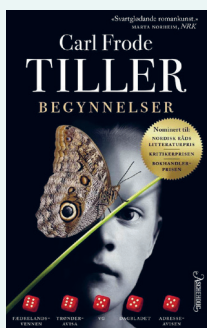
Adam Hiorths veg
Brit Bildøen,
Samlaget

I denne romanen slår vi følge med dokumentarfilmskaperen Adam Hiorth, som blir med på miljøverneren Jon Utskotts 29. sykkelturn på tvers av Norge.

Grunnleggende plantediversitet
Kathleen Rani Hagen,
Forlaget Oktober

En botanikerstudent forelsker seg i Peter fra Manchester. I oppsummeringen fra forlaget står det at hun forteller ham alt hun vet om «mose og lav og symbiotiske hyfer på trærnes røtter».

Begynnelser
Carl Frode Tiller
Aschehoug

Her møter vi miljøverneren Terje som er i ferd med å dø, etter at han forsøkte å ta sitt eget liv. Forlaget beskriver boken som en roman om den komplekse menneskenaturen og naturen vi er i ferd med å ødelegge.

Rosarium
Charlotte Weitz,
Gutkind forlag (dansk)

En slektsroman i tre deler som strekker seg inn i fremtiden. Vi møter blant annet botanikeren Johanne som samler inn planter fra ulike kontinenter.

Solar
Theis Ørntoft
Gyldendal (dansk)

Ørntofts debutroman handler om dikteren Theis og har i en anmeldelse blitt beskrevet som et «kosmisk hærverk av en roman».

Løpe ulv
Kerstin Ekman,
Aschehoug

Den pensjonerte skogvokteren Ulf møter en ulv i skogen. Det får store konsekvenser.

Klimafiksjon

Uår-bøkene
av Knut Faldbakken,
Gyldendal

Allan Ung, kona Lisa og sønnen Boy flytter til en søppelfylling utenfor millionbyen Sweetwater, fordi nød og forslumming gjør bytilværelsen uutholdelig. Bøkene ble innstilt til Nordisk råds litteraturpris i 1977.

Nullingen av Paul Abel
Bjørn Watne,
Gyldendal

Er diktatur veien å gå for å redde klimaet? I denne romanen blir folk bokstavelig talt hjernevasket, men biologiprofessoren Paul kjemper imot.

Før de henter oss
Peter Franziskus Strassegger,
Cappelen Damm

Vi møter Alma og Oscar, som bor i et slags utarmet, pre-apokalyptisk landskap. De venter på en bil som skal komme og hente dem.

Kildens vokter
Itäranta Emmi,
Cappelen Damm

En science fiction-roman om et skandinavisk samfunn hvor ferskvann har blitt mangelvare.

Helbrederen
Antti Tuomainen,
Cappelen Damm

En finsk kriminalroman hvor handlingen foregår i en verden som sliter med dramatiske klimaendringer.

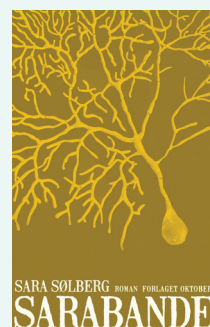

Anna – En fabel om klodens klima og miljø
Jostein Gaarder,
Aschehoug

I år 2082 har havet steget, store økosystemer er ødelagt, og tusener av plante- og dyrearter er borte. Kan Anna og oldebarnet Nova redde verden?

«– Husk at håp ofte oppstår i kriser. Å gå inn i det vanskelige stoffet, det er en håpefull handling.»

FREDDY FJELLHEIM, *forfatter*

Sarabande
Sara Sølberg,
Forlaget Oktober

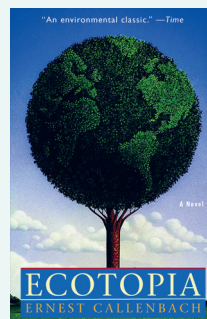
Gartneren Silja ser hvordan naturen er i kritisk forandring. Så opplever hun selv hvordan det er å leve som maur, meitemark og møll.

Annen klimalitteratur

Om tiden og vannet – Beretningen om vår framtid
Andri Snær Magnason,
Aschehoug

Forlaget beskriver boka som en storslått skildring av det islandske samfunnet, en reiseskildring, en verdenshistorie og en personlig erindringsbok.

Solarpunk

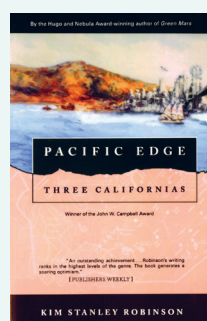
Ecotopia
Ernest Callenbach,
Bantam Books Inc.

Bli med journalisten Will Weston som den første amerikanske besøkende til Ecotopia, en utbryterstat hvor målet var å skape et økosystem hvor mennesker og naturen lever i perfekt balanse.

2070 – Alt du lurer på om klimakrisen, og hvordan vi kan komme oss forbi den
Bjørn H. Samset,
Cappelen Damm

I denne sakprosaboken forklarer klimaforsker Samset hvordan vi kan bygge en mer bærekraftig verden innen 2070.

Pacific Edge – Three Californias
Kim Stanley Robinson,
Macmillan Publishers

Handlingen er satt til 2065, i en verden hvor mennesket har gjenfunnet balansen med naturen. Men også her trues man av grådighet og utnyttelse.

Økopoesi

I kråkekrins
Kjartan Hatløy,
Forlaget Oktober

Prisbelønte Hatløy er regnet som en av våre største naturlyrikere. Hans sjuende diktsamling er dedisert kråkene.

Å resirkulere lengselen, avrenning foregår
Inger Elisabeth Hansen,
Aschehoug

Hansen fikk Kritikerprisen i 2015 for denne diktsamlingen, og den ble nominert til Nordisk råds litteraturpris.

Og når det blir lyst blir det helt fantastisk
Kristin Berget,
Cappelen Damm

I nominasjonen til Brageprisen i 2017 beskrives dette som en «lågmalet diktsamling som knytter natur, jord, økologi og identitet saman i ein presis og knapp, men likevel melodisk og vakker poesi».